

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Оксана Капустян

У світлі сучасних політичних реалій в українському суспільстві до питань культури мовлення, толерантності та ввічливості у спілкуванні. Люди можуть мати різні світогляди, розмовляти різними мовами, але бути вихованими, стриманими та інтелігентними зобов'язані бути завжди. Особливо, в ці нестабільні та важкі часи кожен повинен вимагати від себе, в першу чергу, уважності та співчутливості, поліпшення своєї комунікації.

Значення масової комунікації в духовній культурі суспільства обумовлена:

1. Її роллю в життєдіяльності і культурі сучасного суспільства, постійно зростаючою завдяки різкого загострення ідеологічної боротьби між соціальною та буржуазною ідеологією;

2. Реальним зростанням у світі кількості створюваної соціальної інформації, яка характеризується ситуацією так званого "інформаційного вибуху", викликає в суспільстві соціальну потребу в створенні потужної, технічно оснащеної і оперативно діючої системи засобів масової комунікації, здатної надати суспільству цю інформацію;

3. Сама культура суспільства починає розглядатися як динамічна система соціальної інформації, поширення якої можливо лише за допомогою системи засобів масової комунікації.

Комунікація є це специфічною формою людського спілкування. Комунікація виступаючи в якості моменту змісту сфери духовного життя, є в той же час виразом системної якості останньої. Сама культура, при цьому, розглядається як динамічна система функціонування інформації, на основі чого дається висновок: комунікація - це специфічна культурна форма духовного спілкування людей. Значимі цінності культури відіграють роль певних інформаційних сигналів, які розповсюджуються в суспільстві в знаковій, символічній, а також образній формі. В ході спілкування культурні цінності сприяють передачі життєвого досвіду всередині і між поколіннями. Таким чином, обмін духовними цінностями виявляється головним змістом в розвивається культурі суспільства.

Засоби комунікації виступають речовим, матеріальним компонентом комунікативного процесу і завжди виражають собою спосіб передачі, збереження, виробництва і поширення культурних цінностей в суспільстві.

Існує два типи засобів комунікації: природно виниклий (мова, міміка, жести) і штучно створений (технічний) - а) традиційний (преса, книгодрукування, писемність) б) типово сучасний (радіо, телебачення, кінематограф) [2].

Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності... Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську і навпаки чомусь перестали сприйматися як пляма на службовому мундирі.

Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнародного спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника.

Як відзначають мовознавці, одним із суттєвих показників людської шляхетності є культура мовлення – поняття не тільки лінгвістичне, а й психологічне, педагогічне, естетичне та етичне. У багатому мовному арсеналі виробилася і закріпилася ціла система словесних вітань: “доброго ранку”, “доброго здоров'я”, “добрий вечір”, “бувайте здорові”, “доброго вечора у вашій хаті” тощо.

Хоч у повсякдення й увійшло багато словесних вітань, проте люди завше були обачливими з ними, до кожного випадку використовували далеко не весь арсенал. Зранку, в обід, чи ввечері вживали лише ті, що відповідали певному часові. Це ж стосується і кількості осіб, їх віку, статі, навіть соціальної належності. Скажімо, коли одинак вітався з групою людей, неодмінно вживав множинну форму: “здоровенькі будьте” чи “доброго Вам здоров'я” тощо [1].

На окрему розмову заслуговують і родинні звертання. Традиційно в Україні діти називали своїх батьків на “Ви”. Така форма диктувалася високою повагою до найближчих людей.

Неабияке значення має тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему. Ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету. Від чемного привітання, шляхетного потиску руки, невимушеної, ненав'язливої розмови вираш обопільний. Лихослів'я, лицемірність, невміння вислухати колегу, навпаки, лише нервує, псує настрій.

Є в нашій мові коротке, але напрочуд тепле слово “дякую”. Чи часто користуємось ми ним, особливо в магазинах? Цілий день стоїть за прилавком продавець. Беручи покупку ми нерідко забуваємо сказати одне-єдине слово. А може, воно б зняло в людини втому, підняло настрій.

Вироблені віками і закріплені кращі форми вітань-звертань, повсякденного спілкування – не звичайна людська забаганка, не пусте фразерство. Це наш повсякденний етикет, наша культура, взаємини, зрештою, наше здоров'я не тільки в буквальному, а й переносному значенні. Це наш спосіб життя.

Ми часто говоримо один одному: бажаю тобі всього доброго, бажаю тобі добра і щастя. Це не тільки вияв ввічливості. У цих словах ми виявляємо свою людську сутність. Ми говоримо один одному: здрастуйте, доброго здоров'я. Цим ми висловлюємо своє ставлення до найбільшої цінності – людини. Не сказати людині здрастуйте – значить виявити своє моральне невігластво. Слово “здрасуйте” має чудодійну властивість. Воно пробуджує почуття взаємного довір'я, зближує людей, відкриває їм душі.

Звертаючись один до одного з проханням, ми говоримо: будь ласка. У цьому простому й чудовому вислові, що здатний чудодійно впливати, захована наша повага до гідності людини, шанування в ній самостійності, незалежності, доброї волі.

Як відомо, суспільство виробляє певні стандартизовані норми соціальної поведінки (у тому числі і мовленнєвої), які визначаються уявленнями про шаблони поведінки у конкретній ситуації. Щоб функціонувати як єдине ціле, як складна соціальна система, суспільство має встановити такі рамки поведінки індивідів, у яких ця поведінка стає одноманітною, стабільною, такою, що повторюється. Саме такими рамками й є етикет – система правил зовнішньої культури людини, її поведінки, пристойності, гарного тону тощо. У суспільстві він функціонує у двох основних формах поведінки: мовленнєвої і немовленнєвої. Як правило, ці форми поведінки тісно між собою пов'язані і взаємозалежні.

Якщо етикет, як встановлений у суспільстві набір правил регулює нашу зовнішню поведінку у відповідності із соціальними вимогами, то мовленнєвий етикет можна визначити, як правила, що регулюють нашу мовленнєву поведінку.

Під мовленнєвим етикетом розуміють мікросистему національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у певній тональності. Такі стійкі формули спілкування, або стереотипи спілкування є типовими, повторюваними конструкціями, що вживаються у високочастотних побутових ситуаціях. Тобто, набір типізованих частотних ситуацій призводить до появи набору мовленнєвих засобів, що

обслуговують такі ситуації. Ступінь стандартизації одиниці знаходиться у прямій залежності від частотності її вживання.

Для реалізації формул мовленнєвого етикету потрібні певні “координати”. Мовленнєва ситуація відбувається за безпосередньої участі мовця – “я” і адресата-співрозмовника – “ти” (чи співрозмовників, їх може бути кілька: етикетна ситуація завжди діалогічна, бо передбачає спілкування, навіть, якщо її учасники (мовці) розділені часом чи простором). Дія здебільшого відбувається «тут» і «тепер» (якщо йдеться про усне спілкування).

Систему мовленнєвого етикету нації складає сукупність усіх можливих етикетних формул. Структуру ж його визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, присяга, похвала тощо. З поміж них вирізняються ті, що вживаються при з'ясуванні контакту між мовцями – формули звертань і вітань; при підтриманні контакту – формули вибачення, прохання, подяки та ін. ; при припиненні контакту – формули прощання, побажання.

З точки зору національної специфіки мовленнєвого етикету варто сказати, що структура його склалася у кожній нації на її власній народній основі під впливом різного роду психологічних, соціально-політичних, культурологічних факторів.

Вважається, що мовленнєвий етикет є однією з важливих характеристик поведінки людини. Бо без знання прийнятих у суспільстві форм етикету, без вербальних форм вираження ввічливих стосунків між людьми, індивід не може ефективно, з користю для себе і оточуючих здійснювати процес спілкування. Стельмахови М. Г. з цього приводу зауважує: «Не треба забувати, що будь-який, навіть найменший відступ від мовленнєвого етикету псує настрій, вносить непорозуміння в людські стосунки, а інколи, навіть, калічить душу і раниє серце людини» [4].

Людина – продукт соціалізації і, перш за все, людина стає людиною через спілкування з іншими людьми. Людство знає чимало прикладів, коли дитина, потрапляючи в ранньому віці у середовище тварин, виживала, але не ставала людиною. Причина, як відомо, полягала у відсутності можливості наслідувати і, особливо, спілкуватись з людьми. Отже, спілкування має величезне значення як для становлення людини, так і для її подальшого життя в суспільстві, бо спілкування відіграє у нашому житті визначальну роль.

Перш за все від цього залежить наше здоров'я. Бо від того, як ми розмовляємо з людьми і як люди розмовляють з нами, залежить наш настрій, а

значить стан нашої нервової системи. Від цього залежить благополуччя і спокій в наших сім'ях. Нарешті, від манери нашого спілкування багато в чому залежить успіх в нашій роботі і наш особистий успіх в просуванні по службі. Вміючи спілкуватись, людина уникає багатьох проблем, конфліктів, швидше досягає життєвих цілей. Справжнє вміння спілкуватись зводиться, перш за все, до культури спілкування.

Культура людського спілкування – це частка загальної моральної культури особистості. Відсутність культури спілкування – свідчення бездуховності людини. Ще мудрий Езоп довів, що наше слово – це і найкраще, що є в розпорядженні людини і найгірше, чим вона володіє. Сьогодні проблема культури спілкування набуває, як ніколи, великого значення. Відбувається становлення України як самостійної держави, інтенсивно розвиваються міжнародні та міжособистісні зв'язки з різними країнами світу. З огляду на це визначальною стає для нашого суспільства проблема вміння спілкуватись як на офіційному, діловому, так і на чисто побутовому рівнях.

На наш погляд, цій проблемі приділяється невинувато мала увага як в освітньо-виховних закладах, так і в державі в цілому. Засоби масової інформації, маючи величезні можливості формувати у людини смак до справжньої високої культури взаєностосунків між людьми, нехтують цією можливістю і використовують дане їм державою право впливу на суспільство, часто в протилежному напрямку, потураючи розвитку масової антикультури. Кіноекрани і екрани телевізорів заповнили третьосортні бойовики і на глядача ллюються брутальні слова, огидні вирази. Це не може не турбувати суспільство. Адже, якщо людина продукт соціалізації, то величезний сенс для становлення особистості у тому, який саме досвід (традиції, звичаї, норми) передає суспільство своїм поколінням.

Традиції, звичаї українського народу високі і духовно багаті. Однак, якщо не давати належної оцінки розгулу антикультури, то вона починає сприйматись як норма. Саме так сприймається сьогодні низька культура спілкування між людьми у громадських місцях, в сім'ях. Грубість, відсутність поваги і уваги до людини порушує принцип людяності як найбільш бажаної норми взаєностосунків між людьми, викликає загальний негативізм і руйнує духовну сферу людських взаємовідносин.

Ця проблема є актуальною не лише для нашого суспільства. Однак, наприклад, в Сполучених Штатах Америки до культури народу ставлення далеко не байдуже. Так, в 1991 році у вузах США запроваджено курс "Мистецтво спілкування", розрахований на два роки, який включає в себе переважно питання культури спілкування. При підготовці робітників в училищах типу

ПТУ введено однорічний курс “Мистецтво спілкування”. У наших вузах, в кращих випадках, по цій важливій проблемі читаються короткі спецкурси, розраховані на декілька годин.

Якщо ми прагнемо збудувати цивілізовану державу, то недостатньо одних заяв про це. Ми над усе мусимо бути цивілізованими людьми, а першим проявом цього і є культура спілкування. А тому сім'я, навчально-виховні і культурно-освітні заклади повинні, формуючи особистість, розвивати в ній такі морально-психологічні якості як уважність, чуйність, вміння бачити моральну сторону своїх і чужих дій і вчинків, витримка, володіння собою, здатність стримувати негативні емоції, вміння слухати іншу людину, передбачити можливі наслідки своїх слів, дій, вчинків.

Культура і мистецтво спілкування не самоціль, а дорогоцінний здобуток людини. Це засіб духовного розвитку і вдосконалення особистості, яка прагне до відчуття власної гідності [3].

Набуття людиною навичок культури спілкування розв'яже чимало проблему міжособистісних, міжнаціональних взаємостосунках, а також у суспільстві в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масенко Л. Т. Мова і політика / Масенко Л. Т. – К.: Соняшник, 1999. – 152 с.
2. Назаров П. Масова комунікація в сучасному світі: методологія аналізу та практика досліджень / П.Назаров. – М.: Едіторіал-УРСС, 2002. – 240 с.
3. Плющ Н., Бас-Кононенко О., Дудник З., Зубань О. Сучасна українська літературна мова / Н. Плющ , О. Бас-Кононенко, З. Дудник, О. Зубань – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2003. – 271 с.
4. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії: Інститут відкритої політики / Погрібний А. – К.: Медобори, 2003. – 146 с.